

ELTE-kutatás

„Nemek közötti egyenlőtlenségek különböző formáival kapcsolatos attitűdök és tapasztalatok”

2015-2016. tanév

(összefoglaló)

Készült az Egyetem vezetésének megbízásából, az ELTE és az Egyetemi Hallgatói Önkormányzat támogatásával

Szerkesztette: Gregor Anikó

Budapest, 2017. január

Tartalom

Általános bevezetés (Gregor Anikó)	3
Mintavétel és súlyozás (Dr. Simon Dávid).....	11
Nemi szerep attitűdök és ideológiák (Kovács Mónika – Szabó Mónika)	14
Tapasztalatok és érintettség (Gregor Anikó)	18
A kvalitatív interjúk kutatás eredményeinek összegzése (Giczi Johanna – Zabolai Margit Eszter)	22
Felhasznált irodalom.....	29

Általános bevezetés (Gregor Anikó)

Előzmények

A 2013 februárjában kipattanó ún. „BTK-s listázási ügy”, amely során a diákok közösségi oldaláról gyűjtött információhoz többek között homofób és szexista kommenteket fűztek a hallgatói önkormányzat egyes tagjai és gólyatábori szervezők, a 2014. augusztus 30-ai, a Tanító- és Óvóképző gólyatáborban történt nemi erőszak, valamint a pár héttel később nyilvánosságra került, egy évvel korábban az ÁJK gólyatáborában történt nemi erőszak esetek napvilágra kerülése hívta életre azt a belső ELTE-s kutatást, amelynek első eredményeit most ismertetjük.

2014. szeptember 17-én, a TÓK-gólyatáborban történt nemi erőszak eset publicitása után nem sokkal adta ki az ELTE azt a közleményt, amelyben a következő részlet olvasható:

„Meggyőződésünk és tapasztalatunk, hogy az ELTE közösségének túlnyomó többsége számára természetes a nemi diszkrimináció elutasítása. A társadalomban tapasztalható hátrányok sokkal kevésbé érvényesülnek az egyetemi életben, több kutatónk és oktatónk ennek a társadalmi problémának a meghatározó szakembere és aktív közéleti személyisége. Az ő közreműködésükkel (a terület tekintélyes társadalmi szervezeteit is bevonva) olyan programokat indítunk, amelyek erősítik a nemi diszkriminációval szembeni érzékenységet, utógondozási támogatást nyújtanak a bántalmazást elszenvedetteknek, elősegítik a prevenciót.”¹

A kiadott közlemény imént idézett pontja jelen kutatás legfontosabb kutatási kérdésének megfogalmazásában, valamint a kutatás relevanciájának alátámasztásában is a segítségünkre volt. A kutatás egyik központi kérdése ugyanis az, hogy vajon valóban igaz-e, hogy az ELTE közösségének (értve ezalatt diákokat, oktatókat és egyéb ELTE-s nem oktató dolgozókat) többsége egyértelműen elutasítja a nemi diszkriminációt, valamint nem oszt olyan szexista, valamint nemi erőszak relativizáló attitűdöket és hiedelmeket, amelyek a nemek közötti társadalmi, valamint a vizsgált szervezeten, az ELTE-n belüli egyenlőtlenségeket legitimálják, igazolják és újratermelik. Mivel első lépésben nem volt alkalmunk arra, hogy az egyetem polgárainak mindhárom előbb említett csoportján belül kutatást végezzünk, ezért elsőként az említett szereplők közül a legnépesebb, azaz a diákok csoportjára fókuszáltunk, akik a szervezeten belüli hatalmi hierarchia legalacsonyabb fokán helyezkednek el². Az ő véleményeiken keresztül igyekeztünk a következő kérdésekre választ kapni:

(1) Mi jellemzi az ELTE, valamint ezen belül a különböző karok szervezeti kultúráját a társadalmi nemek egyenlőtlensége szempontjából?

¹ Közlemény az ELTE tényfeltáró vizsgálatáról és intézkedéseiről. 4. oldal. Elérhető: http://www.elte.hu/file/vizsgalat_kozlemeny_20140917.pdf Utolsó megtekintés időpontja: 2016. június 6.

² A diákok csoportjáról tudjuk, hogy tagjai különböző egyéb társadalmi változók, valamint a szervezeten belül elfoglalt pozíciók mentén heterogénnek tekinthetők abban a tekintetben, hogy bizonyos helyzetekben mekkora cselekvési képességük van. A diákok mint csoport azonban a másik két említett szervezeti szereplői körhöz képest rendelkeznek kevesebb hatalommal. Jól leképezi ezt az is, hogy jelenleg milyen forrásból, kinek a nézőpontjából tudunk bármit is az ELTE szervezeti nemi kultúrájáról: csakis oktatóból (lásd Joó 2013).

- (2) Milyen mértékben osztanak a diákok különböző típusú szexista attitűdöket az ELTE különböző karain?
- (3) Milyen mértékben osztanak a diákok különböző, a nemi erőszakot relativizáló vagy azt övező alaptalan hiedelmeket?
- (4) Hogyan érzékelik azt, hogy mik az uralkodó normák a diáktársaik, oktatóik körében, valamint az egyetemen kívül a fenti kérdéseket és a nemek közötti egyenlőség témáját tekintve?

Továbbá:

- (5) Az egyetemen belül milyen különféle szexista vagy nemi alapú hátrányos gyakorlatokat és milyen gyakran tapasztaltak meg személyesen vagy mások elmondásából diákként más diáktárs, oktató vagy egyéb, nem oktató ELTE-s dolgozó részéről?
- (6) Az egyetem diákságának körülbelül mekkora hányadának van személyes tapasztalata és érintettsége, és milyen típusú nemi alapú erőszakos eset kapcsán, legyen az elkövető egyetemen belüli (diák, oktató, egyéb dolgozó) vagy kívüli személy?

Általános elméleti alapvetések

Az egyetem mint egyenlőtlen társadalmi nemi viszonyokkal átitatott intézmény

Jelen kutatásban az ELTE-re és annak karaira a szervezeteket a társadalmi nemek szempontjából megközelítő, legtöbbször idézett szociológus, Joan Acker (1990) nyomán olyan hierarchikus szervezetként tekintünk, amelyet a társadalmi nemek közötti (többszörre egyenlőtlen és a nők hátrányát jelentő), több szinten értelmezett viszonyok átszönek és áthatnak (*gendered institution*). Ahogyan arra Acker (2006) rámutat, a különféle szervezeteket és intézményeket, ezek működési rendjét, szervezeti kultúráját és uralkodó normáját nem csupán a nemek közötti, hanem más dimenzióban értelmezett (pl. osztály, etnikai vagy más kisebbségi hovatartozás alapú) társadalmi egyenlőtlenségek is átszelik és alakítják. Ezek az egyenlőtlen viszonyok azután visszahatnak az intézményre, rendszerint újra megerősítik a szervezeten belüli domináns vagy hegemón kultúrát. Fontos azt is kiemelni, hogy az ELTE és annak polgárai nem egy légüres térben helyezkednek el, hanem körbe veszi az intézményt és annak tagjait egy olyan több szinten értelmezhető társadalmi kontextus is, amely szintén befolyásolni képes azt, hogy milyen nézetek, normák és akár nem szándékolt gyakorlatok születnek meg vagy éppen válnak uralkodóvá a nemek közötti viszonyokat tekintve az egyetemen belül.

Acker (1990, 146) összesen ötféle mechanizmust különít el egymástól abban a tekintetben, hogy a társadalmi nemi viszonyok miként, milyen formában tudnak szinte észrevétlenül összefonódni a szervezetet alakító, annak belső kultúráját befolyásoló folyamatokkal.

- (1) *a szervezeten belüli, nemek mentén kirajzolódó határvonalak*: itt gondolhatunk a szervezeten belüli vertikális és horizontális nemi szegregáció (vagyis az üvegplafon és az üvegfal)jelenségére, pl. arra az egyébként nem ELTE-s sajátosságra, hogy bizonyos karokon szinte kizárólag lányok (TÓK, BGGYK), más karokon jókora többségben fiúk (IK) tanulnak inkább, vagy arra, hogy a szervezeti és tudományos hierarchián felfele haladva egyre kevesebb arányban találhatóak meg nők (az ELTE-n például jelenleg egyik karon sincs női dékán, míg a 25 dékánhelyettesi pozícióból 2016 áprilisában 13-at nők töltöttek be). Ugyancsak ide tartozik a nemek szerint elkülönülő munkamegosztás (pl. hogy a

tanszéki vagy egyéb adminisztrátori feladatokat jellemzően nők látják el), de akár az is, hogy a különféle intézményi szegregáció fizikailag is képes olyan terek kialakítására, ahol egyik vagy másik nem van dominánsan jelen.

- (2) *a nemek közötti szervezeten belüli határvonalakat megjelenítő és kifejező szimbólumok, képek, jelek*, amelyek felerősítik vagy akár pont, hogy áthágják, és ezáltal teszik láthatóvá ezeket a határvonalakat. Ezek közé sorolhatjuk például azt, amikor a 2015-ös egyetemi tanévnyitón az egyetem történetében először, ráadásul rögtön három kar is úgy döntött, hogy női példumtartót delegál, de a belső nemi kultúrát kifejező szimbolikus példaként hozhatjuk azt is, hogy az egyetem különböző kampuszainak nyilvános tereiben képek, szobrok vagy éppen teremnevek formájában többségében férfiakkal találkozhatnak a diákok, oktatók és egyéb ELTE-s dolgozók is. Ugyancsak kiemelhetjük itt a vizuális kultúra és az azon keresztül a szervezeti kultúra nemek közötti viszonyokra vonatkozó normáinak kifejezését, amely szinte szó szerint testet ölt a különféle egyetemi bulik hirdetésein ábrázolt, esetenként szexualizált női alakokban, a férfiak és nők közti viszonyok megjelenítésében, az ábrázolt szerepeikben, a kari hallgatói lapokban megjelenő illusztrációkban, rajzokban, vagy éppen szexista (pl. „szőke nő”) viccekben.
- (3) *nők és férfiak, nők és nők, férfiak és férfiak közötti interakciók*, amelyek tartalmukban és dinamikájukban is kifejezhetik a nemek közötti egyenlőtlen viszonyokat. A kérdőíves és az interjúkutatásban is külön vizsgáltuk, hogy a diákok tapasztaltak-e szexista, nőket vagy férfiakat megkülönböztető, a nemek közti egyenlőtlen ségek témáját kfigurázó megszólalásokat, vizsgaszituációban vagy órán tapasztaltak-e olyan jellegű interakciókat, amelyeken keresztül a nemek közötti egyenlőtlen hatalmi viszonyok kerültek kifejezésre (pl. kik válaszolnak jellemzően jelentkezés nélkül kérdésekre, kik befolyásolják gyakrabban a beszélgetés irányát, vagy vágnak a szavába másoknak, milyen típusú példával illusztrál az oktató egy-egy elméleti fogalmat, tesz-e bárki degradáló és kifejezetten nemében sértő megjegyzést valakire vagy általánosságban bármelyik nemre stb.).
- (4) *a szervezeten belüli egyének belső kognitív ismeretei és az ezekhez kapcsolódó cselekvések*, amelyek közé sorolhatjuk jelen kutatásban a különböző szexista, továbbá nemi erőszak relativizáló attitűdök osztását, az ezekkel kapcsolatos, szervezeten belül érzékelt normákat, valamint a különféle nemi alapú hátrányos megkülönböztetés és nemi alapú erőszak gyakorlatának észlelését, az ezzel kapcsolatos érintettségét.
- (5) *a szervezet működésének sajátos logikája*, amely Acker szerint a felszínen nemsemleges és egyenlő esélyeket biztosít férfiak és nők számára a szervezeten belüli létezéshez, de mélyebb elemzésnek alávetve kirajzolódik, hogy az előbb említett folyamatokkal összefonódva egy olyan komplex elegyet képez, ami szinte észrevétlenül befolyásolja a szervezet női és férfi tagjai számára eltérő, és jellemzően a nők számára hátrányos módon a szervezeten belüli létüket.

Ezek a mechanizmusok egymással szorosan összekapcsolódva a szervezeten belül egy sajátos, a hatását több szinten kifejteni képes ún. *gender rezsime*t képeznek, ami alatt olyan belső irányító struktúrákat, szabályokat, normákat, folyamatokat, attitűdöket és hiedelmeket értünk, amely a szervezet női és férfi tagjait különböző pozíciókba és szerepekbe sorolják, és erőteljesen befolyásolják a szervezeten belüli mozgásterüket, jelenlétüket, lehetőségeiket (Acker 1994). Ennek a szervezeti gender rezsime nek képezi markáns részét az, hogy a diákok miként észlelik, illetve tapasztalják meg azokat a jelenségeket, amelyekben megtestesül a rezsime t alkotó szabályok és normák sokasága, valamint hogy ők milyen attitűdöket vallanak a nemek közötti egyenlőtlen ségekkel

és a szexizmussal kapcsolatban. A diákok vallomásán keresztül próbálunk meg most arra is választ kapni, hogy az oktatók részéről milyen szexista megnyilvánulásokat tapasztalnak³.

A kutatás során használt főbb fogalmak, terminusok

Szexizmusok

Ahogy azt Szabó Mónika (2008, 16) megfogalmazza, „[l]egtágabb értelemben véve szexizmus alatt azokat a hierarchia-növelő legitimizáló mítoszokat értjük, amelyek intellektuális és morális igazolását adják a nemek különbözőségének és egyenlőtlenségének”.

Jelen kutatási jelentésben Swim és munkatársai (1995) nyomán teszünk különbséget az ún. régimódi vagy hagyományos (*old-fashioned*) és a modern szexizmus között. Előbbi olyan hiedelmeket takar, amely nők és férfiak hagyományos és egyenlőtlen szerepeit, az ezen alapuló nemek közötti megkülönböztetéseket hagyja jóvá és legitimálja. A modern szexizmus jellemzője, hogy tagad mindenféle, a nőket hátrányos helyzetét eredményező diszkrimináció jelenlétét, nem mutat rokonszenvet vagy támogatást a nők hátrányos helyzetének leküzdésében (hiszen magát a csoportszintű hátrányos helyzetet sem ismeri el), nem létezőként tekint azokra a társadalmi strukturális erőkre, melyek a nemek közti egyenlőtlenséget okozzák, és inkább egyéni szinten keres magyarázatokat a nemek közti egyenlőtlenség jelenségeire. Ezáltal közvetetten nők és férfiak egyenlőtlen bánásmódját hagyja jóvá.

A szexizmusok másik féle tipizálását takarja az ellenséges (*hostile*) és jóindulatú (*benevolent*) szexizmus megkülönböztetése, melyek egymással összekapcsolódva alkotják az ún. ambivalens szexizmust (Glick és Fiske 1997). Az ellenséges szexizmus azokat a nézeteket és hiedelmeket takarja, amely kifejezetten ellenséges a nőkkel szemben, és amelyben nők határozottan úgy jelennek meg, mint akik uralkodni kívánnak a férfiakon és kontrollt akarnak felettük gyakorolni a szexualitásuk, illetve feminista ideológiák segítségével. A jóindulatú szexizmus ezzel szemben idealizálja a nőket, olyan, egyébként pozitív tulajdonságokat rendel sztereotipikusan hozzájuk, amelyek révén a domináns csoport tagjainak (itt: férfiak) patronáló, óvó, védő, de közben a csoportszintű hierarchiát újratermelő viselkedése az alávetett csoport irányába természetesnek és pozitívnak tűnik, amiért utóbbiaknak hálásnak kell lenniük. A jóindulatú szexizmus pontosan emiatt a pozitívnak tűnő tartalma miatt élvez nagyobb társadalmi elfogadottságot, és képes arra a hatásra, hogy pacifikálja az alávetett csoport tagjait az egyébként megvalósuló egyenlőtlenségekből fakadó hátrányok, sérelmek miatt, akik így nem emelik fel emiatt a szavuk. Az ellenséges szexista és a jóindulatú szexista attitűdök között pozitív irányú együtt járás mutatható ki⁴.

³ Fontos leszögeznünk, hogy nem feltételezzük, hogy az ELTE gender rezsímje, figyelembe véve az egyetemet alkotó nyolc kar különböző profilját, egységes lenne, sőt, azt sem gondoljuk, hogy az egyes karok egyenként homogének lennének a szervezeti nem kultúrájuk tekintetében. Ebben az elemzésben ugyanakkor a kar fogja jelenteni számunkra a legkisebb olyan szerkezeti egységet, amely szinten összehasonlításokat fogunk tenni és következtetéseket vonunk majd le.

⁴ Szót kell még ejtenünk arról a kérdésről is, hogy nevezhetjük-e valamiféle fordított (*reversed*), vagy ahogyan a szakirodalom még hivatkozik rá, második szexizmusnak (*second sexism*, lásd Benatar 2012) azoknak az attitűdöknek és viselkedéseknek a kinyilvánítását, amelyek a férfiakkal szembeni negatív vagy ambivalens vélekedésekre utalnak. Amennyiben egyéni attitűdök szintjén közelítjük meg a szexizmus fogalmát, elfogadjuk Szabó Mónika (2008, 16) érvelését, miszerint a férfiakkal szembeni negatív vagy ambivalens attitűdök részét képezhetik a szexizmus fogalmának, és ennek megfelelően, ahogyan az a kérdőívekből is kiderül, az egyetemen belüli különféle szexista megnyilvánulások tapasztalatait mind a férfiak, mind a nők szemszögéből értelmezve is felmérjük. Ugyanakkor az már egy ennél is vitatottabb kérdés, miszerint intézményi szinten a férfiakkal szembeni negatív vagy ambivalens attitűdök kimenetele, eredménye megfordul-e, azaz eredményezi-e

Szexizmus az egyetemen

Roxana Ng (1993, 44) két különböző szintű megközelítést különít el egymástól az egyetemen belüli szexizmus vizsgálatában. Az úgynevezett egyéni megközelítés (*individualistic approach*) a szexizmust, valamint a szexista attitűdök osztását egyéni jellemzőnek és tulajdonságnak tartja, és ennek mérésében, valamint az ez elleni fellépésben is egyéni, pszichológiai szinten mozog (pl. egyéni kérdőívek segítségével való felmérés), és ezen a szinten keresi a megoldásokat (pl. egyéneket vagy egyének egy csoportját célzó tudatosságnövelő, érzékenyítő kampányok segítségével). A másik típusú, úgynevezett rendszerszintű megközelítés (*systemic approach*) viszont arra fókuszál, hogy milyen intézményesített formái lehetnek az egyetemen belül a szexizmusnak, az egyetem különböző társadalmi nemű szereplői között milyen hatalmi egyenlőtlenségek vannak jelen, és mi jellemzi azt a struktúrát és rendszert, amely ezeket az egyenlőtlen viszonyokat fenntartja, újratermeli. Ebből az inkább szervezetszociológiai nézőpontból a szexizmus sokkal inkább rendszerszintű és szisztematikus jelenség, éppen ezért az ez ellen való fellépés során adott válaszoknak is kollektív jellegűnek, és a rendszer egészét érintőnek kell a sikerességéért lennie.

Kutatásunk ennek a két megközelítésnek a kombinálásán alapszik, és a szociálpszichológiai, valamint szociológiai nézőpontok ötvözésével a kutatás különböző szakaszaiban is arra törekedtünk, hogy az egyéni válaszok segítségével magáról a rendszerről tudjunk megállapításokat közölni.

Jelen kutatásban olyan szituációk felmérésével mértük a nemi alapú megkülönböztetést és ezen keresztül a szexizmus jelenlétét, amelyek jellemzően az egyetemi közegben az ott egymással különböző lehetséges interakcióba kerülő szereplők között életszerűen megtörténhetnek. (Részletesen lásd a Tapasztalatok és érintettség c. fejezetben.)

Felmerülhet a kérdés, hogy de miért fókuszál a kutatás ilyen erősen az intézményen belüli szexizmus feltérképezésére, mikor a kutatást életre hívó esetek főként nemi erőszak támadások voltak. Kutatás bizonyítja, hogy a nemi erőszakos eseteket relativizáló, áldozathibáztató, úgynevezett nemi erőszak mítoszok (Burt 1980) elfogadása, valamint a szexista attitűdökkel való egyetértés kéz a kézben járnak együtt (Aosved és Long 2006). Ráadásul a kutatásokból azt is tudjuk, hogy mind a jóindulatú, mind az ellenséges szexizmus is megerősíti a nemi erőszak mítoszok elfogadását (Viki és Abrams 2002; Abrams et al. 2003).

Mindezek alapján látszik, hogy a szexista szervezeti kultúra valamint a szervezetet, azaz az egyetemet körbevevő szexista társadalmi környezet és a nemek közötti egyenlőtlenségen alapuló társadalmi rend táptalaját szolgál az ún. nemi erőszak kultúrájának (*rape culture*) és a nemi erőszakkal kapcsolatos hiedelmek virágzásának. Nemi erőszak kultúrájának mindazokat a normákat, domináns vélekedéseket és társadalmi gyakorlatokat nevezzük, amelyek eroticizálják a férfiaknak mint csoportnak a dominanciáját, nem látnak kivétlnivalót nők szexuális tárgyiasításában és/vagy kizsákmányolásában, elfogadhatóvá, kimagyarázhatóvá teszik a szexuális erőszakos eseteket, felmentik az elkövetőt vagy hibáztatják az áldozatot, megkérdőjelezzik utóbbi szavahihetőségét (Herman 1984, Brownmiller 1975). A nemi erőszakkal kapcsolatos hiedelmek egyszerre okai és következményei is egy olyan társas berendezkedésnek, amelyben a nemi erőszak kultúrája jelen van.

rendszerszinten a férfiak mint csoport hátrányát a nőkkel mint csoporttal szemben. Intézményes szinten, úgy véljük, ezek az attitűdök tartalmukat tekintve inkább fenntartják, semmint erodálnák a nemek közötti egyenlőtlen, a férfiak csoportjának hatalmi pozícióját eredményező viszonyokat.

Erőszak, nemi alapú erőszak, zaklatás, szexuális zaklatás

Mary R. Jackman alapján az erőszak fogalmát komplex módon határozzuk meg, vagyis ezalatt minden olyan „fizikai, verbális vagy írott cselekvést értünk, amely testi, pszichológiai, társas vagy anyagi természetű sérülést okoz vagy ezzel fenyeget” (Jackman 2006, 277). Mindazokat az erőszakformákat, amelyeket a társadalomban megjelenő különféle nemi szerepek és státuszok, társadalmi nemi alapon értelmezett egyenlőtlenségek befolyásolnak, nemi alapú erőszaknak (*gender-based violence*) nevezzük (Russo és Pirlott 2006, 181). Kutatásunkban a többféle lehetséges erőszaktípusok (úgy mint szóbeli erőszak, lelki erőszak, testi erőszak, szexuális erőszak és gazdasági (anyagi) erőszak vagy azzal való fenyegetettség) közül a szexuális erőszak különféle formáira fókuszáltunk, és az azzal kapcsolatos eredményeket mutatjuk be a hétköznapi szexizmussal kapcsolatos tapasztalatok mellett. Így kitérünk a szexuális jellegű visszaélés vagy nem kívánt közeledés, a szexuális zaklatás és a szexuális erőszak előfordulására, amelyet a kutatásban részt vevő ELTE-s diákok valamilyen másik ELTE-polgártól szenvedtek el. S bár ezeket az erőszaktípusokat jellemzően a nemi alapú, nők elleni erőszak típusaiként tartják számon, ahogyan az majd az elemzésből kiderül, nem csak a női, hanem a férfi diákoktól is megkérdeztük, hogy voltak-e alanyai vagy tapasztaltak-e valamiféle említett erőszakformát.

2012-ben az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (FRA) végzett az uniós tagországok, köztük Magyarország 15 év feletti női lakosaiból vett reprezentatív mintáján kutatást a különböző típusú erőszakérintettségéről (FRA 2014). Kutatásunkban igyekeztünk több ponton is alkalmazkodni ezen felmérés által alkalmazott részletes kategóriákhoz.

Az Egyenlő Bánásmód Hatóság vonatkozó kiadványa (2015), valamint az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003.évi CXXV. törvény (Ebkvt.) megfogalmazását alapul véve „zaklatásnak minősül az az emberi méltóságot sértő, szexuális vagy egyéb természetű magatartás, amely az érintett személynek az Ebkvt. 8.§-ban meghatározott [védett] tulajdonságával [ezek között: nem – G.A.] függ össze, és célja vagy hatása valamely személlyel szemben megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszegyenítő vagy támadó környezet kialakítása” (Ebkvt. 10. § (1), idézi EBH 2015, 2). A jogi definícióban megfogalmazott emberi méltóságot sértő magatartások alatt jellemzően, de nem kizárólagosan verbális sértések, támadások értendők, amelyek hatásukat tekintve az áldozatok önbizalmára, valamint és méltóságérzetükre negatívan hatnak. A hazai jogalkalmazásban is irányadó 2002/73/EK irányelv⁵ szerint szexuális zaklatás a zaklatás szexuális jelleget öltő formája, amelyhez a zaklatás rejtett, jellemzően mások jelenléte nélkül történő módja miatt a zaklatás meghatározásában szereplő „megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszegyenítő vagy támadó környezet kialakítása” nem feltétlenül szükséges az eset bekövetkezéséhez (EBH 2015, 4).

⁵ AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 2002/73/EK IRÁNYELVE (2002. szeptember 23.) a férfiak és nők közötti egyenlő bánásmód elvének a munkavállalás, a szakképzés, az előmenetel és a munkakörülmények terén történő végrehajtásáról szóló 76/207/EGK tanácsi irányelv módosításáról. Letöltés helye: http://www.nefmi.gov.hu/letolt/EU_jogszabalyok/foglalk/2002_73_egk_iranyelv.doc Utolsó megtekintés ideje: 2016. november 20.

A kutatás felépítése

Az ELTE Szenátusa 2015. június 29-én fogadta el az Egyetem Erőszak-megelőzési koncepcióját.⁶ A koncepció azon stratégiai lépéseknek a meghatározását tartalmazza, amelyek hosszú távon az erőszak minden formáját határozottan elutasító, a nemek egyenlőségét valló, befogadó és toleráns egyetemi környezet kialakításához és fenntartásához vezetnek – ezek között kulcsfontosságú a jelen kutatás.

Kutatócsoportunk 2015 őszén kezdte el működését. A csoport összeállításánál külön súllyal esett latba, hogy interdiszciplináris kutatás lévén többféle releváns tudományterület, valamint az ELTE szervezeti struktúrájában különböző pozíciókban elhelyezkedő, az egyetemhez különböző módon kötődő tagok alkossák a kutatócsoportot, hogy vertikumában és hierarchiájában is minél szélesebb nézőpontból tekintsünk rá a kutatási témára és annak konkrét közegére. Ennek a szemléletnek az eredményeképpen állt össze végül a hétfős team a következő felelősségi körökkel:

1. Gregor Anikó PhD (szociológus, egyetemi adjunktus, ELTE TáTK), kutatásvezető, tapasztalatok és érintettség pillér
2. Giczi Johanna (szociológus, tanársegéd, ELTE TáTK), kvalitatív interjú kutatási szakasz
3. Kovács Mónika PhD (szociálpszichológus, habilitált egyetemi docens, ELTE PPK), szexizmus és nemi erőszak mítosz attitűdök
4. Ligeti Anna Sára (kisebbségpolitikus, ELTE TáTK alumna), kutatómenedzser
5. Dr. Simon Dávid (statisztikus, tanársegéd, ELTE TáTK), kvantitatív kérdőíves adatfelvételek, mintavétel, súlyozás
6. Szabó Mónika PhD (szociálpszichológus, egyetemi adjunktus, ELTE PPK), szexizmus és nemi erőszak mítosz attitűdök
7. Zabolai Margit Eszter (alkalmazott nyelvészet MA egyetemi hallgató, ELTE BTK), kvalitatív interjú kutatási szakasz

A kutatás és a kutatócsoport működésének intézményes háttérét az ELTE Társadalomtudományi Kar Módszertani Kutatóközpontja adta.

Pillérek

A kutatás három pillérből épült fel.

Pszichológiai, valamint társadalomtudományi képzettséggel bíró, kvalitatív interjúkészítési tapasztalattal már rendelkező, de a kutatás speciális témája miatt külön tréningen is felkészített MA- és PhD-diák interjúerkek⁷ segítségével 2015. december 15. és 2016. január 31. között összesen 40 félig strukturált mélyinterjú készült el az interjúra egy felhívás alapján önként jelentkező ELTE-s diákokkal, karonként legalább 4, legfeljebb 6 fővel, fiúkkal (15 fő) és lányokkal (25 fő) egyaránt.

⁶ <https://www.elte.hu/content/elfogadtak-az-elte-eroszak-megelozesi-koncepciojat.t.6310>

⁷Név szerint: Balázs Petra, Balla Lilla, Galovics Gergely, Kelemen Zsófia, Losonczi Ágnes, Nyúl Boglárka, Schuller Csaba, Szakonyi Márton.

A kutatás második pillérét egy, 2016. február 22-március 15. között az ELTE diákjai körében vett reprezentatív valószínűségi mintán⁸ lekérdezett, a különféle típusú szexizmussal, nemi erőszak mítoszokkal, a szexista hiedelmekhez kapcsolódó normákkal kapcsolatos attitűdöket mérő webkérdőív jelentette.

A kutatás harmadik pillérét pedig egy második, 2016. május 10-29. között szintén az ELTE diákjai körében vett reprezentatív valószínűségi mintán lekérdezett (a két webkérdőív mintája más-más diákokat tartalmazott, nincs köztük átfedés), az egyetemen belül tapasztalt hallgatói, oktatói, egyéb ELTE-s dolgozói részről érzékelt, különböző típusú szexista viselkedések tapasztalatával, valamint különféle erőszakérintettséggel kapcsolatos kérdéseket tartalmazó webkérdőív jelentette.

2015 novemberében a kvalitatív interjúvázlat tervezetét, valamint a webkérdőívek első, még próbakérdés előtti változatait két, egyenként másfél-két óra hosszú úgynevezett szakértői kerekasztalokon vitattuk meg olyan szakértőkkel⁹, akik akár az ELTE-n belül, akár azon kívül, de kutatnak a témában, vagy valamilyen más módon szaktudásukkal hozzá tudtak járulni a mérőeszközök tökéletesítéséhez.

A szakértői kerekasztalokon begyűjtött vélemények alapján készültek el a webkérdőívek próbaverziói¹⁰. Ezeknek az éles tesztelésére 2015. december 10-én és 11-én került sor, ahol az ELTE különböző karairól, különböző képzéseken résztvevő alanyok töltötték ki a kérdőívet, majd egy úgynevezett kognitív interjú (Willis 1999) elnevezésű módszer segítségével társadalomtudományi vagy pszichológiai MA-s tanulmányokat folytató, kérdőíves kutatási módszerekben tapasztalt diákok¹¹ segítségével a válaszadók végigmentek újból a(z üres) kérdőíven, és visszajelzést adtak az egyes kérdésekre, válaszlehetőségekre. Ezen visszajelzések alapján készültek el a kérdőívek végső magyar, valamint angol¹² nyelvű verziói.

2015. december 14-én az ELTE TáTK Tudományos Bizottságának a kutatócsoport kutatásvezetője által kért állásfoglalásában a bizottság számára benyújtott kutatási dokumentációk alapján úgy találta, hogy a kutatás a vonatkozó kutatásetikai normák betartásával zajlik, és támogatja a kutatás lebonyolítását.

⁸ A mintavétel menetének, valamint a lekérdezett adatbázisok súlyozásának (a mintavételi és nem mintavételi hibákból fakadó aránytalanságoknak a reprezentativitás érdekében végzett kezelésének) leírását lásd külön a *Mintavétel és súlyozás* c. fejezetben.

⁹ A szakértői kerekasztalok résztvevői: Dr. Bodó Csanád (habil. egyetemi docens, ELTE BTK), dr. Inzelt Éva PhD (egyetemi adjunktus, ELTE ÁJK), dr. Kövér Ágnes PhD (habil. egyetemi docens, ELTE TáTK), Dr. Nguyen Luu Lan Anh (habil. egyetemi docens, ELTE PPK), Lőrinczi Réka (EHÖK, társadalmi tanulmányok BA-hallgató, ELTE TáTK), Nógrádi Noá (PATENT), dr. Pozsár-Szentmiklósy Zoltán (hallgatói jogok rektori biztosa, Rektori Kabinet, egyetemi adjunktus, ELTE ÁJK), Sándor Bea (PATENT), Spronz Júlia (PATENT), Tóth Olga CSc (MTA TK Szociológiai Intézet), Váradi Luca PhD (CEU, ELTE TáTK alumna), Váry Dániel (EHÖK, szociológia MA-hallgató, ELTE TáTK), Cserhádi Éva (NANE), Horváth Éva (NANE). A szakértői kerekasztalok résztvevői ezt a próbaverziót, valamint a későbbi éles verziót nem látták, a végleges kérdőívben szereplő kérdésekért a kutatócsoport felelős tagjai, valamint a kutatásvezető felelős.

¹⁰ A szakértői kerekasztalok résztvevői ezt a próbaverziót, valamint a későbbi éles verziót nem látták, a végleges kérdőívben szereplő kérdésekért a kutatócsoport felelős tagjai, valamint a kutatásvezető felelős.

¹¹ Név szerint: Andorkó Dóra, Bagyura Márton, Dobra Zsanett, Ferenczy Dávid, Gonda Ágnes, Király-Gyeöry Máté, Molnár Luca, Sebestyén Annamária

¹² Annak érdekében, hogy a kutatásban az ELTE külföldi, idegen nyelven zajló BA-s, MA-s, illetve PhD-képzésén résztvevő diákok (az időszakosan itt tartózkodó cserediákok kivételével) is lekérdezésre kerülhessenek, a kérdőíveket angolul is elkészítettük. Tekintve azonban az alacsony kitöltők számát (<20) az ő válaszaikat tartalmazó adatokat végül nem vettük figyelembe az elemzés során.

Mintavétel és súlyozás (Dr. Simon Dávid)

A mintavétel menete

Kutatásunk két mintán, eltérő kérdőívvel történt, azonban a mintavétel módja azonos volt mindkét minta esetén. Két független populáción terveztük a vizsgálatot: a magyar képzésben résztvevők populációján és az idegennyelvű képzésben résztvevők populációján. Mivel az idegennyelvű képzésben résztvevők részpopulációja a rendelkezésre álló adatok alapján nem volt egyértelműen azonosítható, a becslhető adatok alapján pedig a populáció kis részét tették ki, ezért a két részpopulációt együtt kezeltük úgy, hogy az idegennyelvű hallgatók számára angol nyelvű kérdőív kitöltésének lehetőségét biztosítottuk.

Populáció és vizsgálati populáció alatt tehát azokat a hallgatókat értettük, akik az ELTE 2015/16. tavaszi félévében bármilyen tagozaton (nappali, esti, levelező), bármilyen szinten (alap/mester/osztatlan/PhD), bármilyen képzési helyen (Budapest vagy egyéb város) egyetemi képzésre, főiskolai képzésre, felsőoktatási szakképzésre vagy szakirányú továbbképzési programra beiratkozott és jelenleg legalább egy képzésén aktív hallgatói jogviszonnal bír, vagy ha most csak passzív a hallgatói jogviszonya, az ezt megelőző, 2015/2016. őszi félévben volt legalább 1 képzésen aktív hallgatói jogviszonya.

Bruttó mintaelemszámot karonként 600 fő körül rögzítettük, összesen $8 \cdot 600 = \text{kb. } 4.800$ fő. Azzal számoltunk, hogy mintegy 33%-os válaszadási hajlandóság mellett, hogy karonként legalább 200 megkeresett hallgató töltse ki a kérdőívet – (nettó mintaelemszám).

Mintavétel típusa véletlen kezdőpontú szisztematikus, rétegzett valószínűségi mintavétel volt alapkaronként. Rétegzépző változók alapkaronként a rétegzépzés sorrendjében:

1. nem
2. az aktív félévek száma összesen
3. alapkaron folytatott aktív képzésének tagozata

A mintavétel során első lépésben az ismétlődő hallgatók szűrése történik meg. Ehhez a rendelkezésre álló adatbázisból kiszűrtünk minden olyan hallgatót, aki úgy szerepel egy kar adatbázisában, hogy az nem az alapkara. Ezt követően történt a mintavétel karonként. Az adott karhoz tartozó hallgatókat a rétegzépző változók szerint és ezek sorrendjében sorbarendezzük, ezzel a fenti tulajdonságok szerint őket homogén tömbökbe rendezzük, majd az adatbázisban az alapkara tartozó elemek (=hallgatók) számának figyelembevételével kiszámítjuk, hogy minden hányadik hallgató, plusz az őket követő (és így tulajdonságaikban nagyon hasonló) hallgató kerüljön majd kiválasztásra. (Ha például egy karhoz 2000 hallgató tartozik, akkor minden 3. hallgató (kar elemszáma/600), valamint az őt követő hallgató kerül kiválasztásra, vagyis összesen $600+600$.) Ezt követően véletlenszám-generátor segítségével adtuk meg, hogy a listában sorrendben 1. és a (kar elemszáma/600). hallgató között hányadik hallgató lesz a véletlen kezdőpont, ahonnan a szisztematikus, minden kar elemszáma/600-ik hallgató valamint az őt követő hallgató kiválasztása történt meg.

Kérdőívek eljuttatása a hallgatókhoz

Az így kiválasztott hallgatók listáját az ELTE Oktatási Igazgatósága az ELTE Informatikai Igazgatóságának (IIG) a kutatók bevonása nélkül átadta abból a célból, hogy a mintába került hallgatók számára egy, a kutatók által megfogalmazott felkérőlevelet a Neptunban szereplő e-mail címükre továbbítsa. A felkérőlevél a magyar nyelvű képzésben résztvevők számára magyar, az idegen nyelvű képzésben résztvevők számára angolul került megfogalmazásra (egyetlen levélen belül). A levélben egy olyan link szerepelt, amely a webkérdőívhez vezetett (a magyar és az angol nyelvű kérdőívnek külön-külön linken volt elérhető). Nem voltak tehát egyedi kérdőívlinkek, a hallgatók egyetlen sablonlevelet kaptak a kutatás során. A webkérdőív háttéradatbázisa semmilyen, személyazonosításra alkalmas adatot nem tárolt, a kitöltőket egy egyedi azonosítóval látta el. Az IIG a kutatók felkérésére a felkérőlevél kiküldését követően további 2 emlékeztető levelet küldött ki.

A válaszadási hajlandóság az attitűdkutatás esetében 26, a tapasztalatok és érintettség kutatás esetében 16 százalékos volt. Karonként a válaszadási hajlandóság 16-37, valamint 10-26 százalék között ingadozott.

Súlyozás

A válaszmegtagadás torzító hatását az ismert jellemzők szerinti utólagos rétegzéssel kompenzáltuk. Az utólagos rétegzéshez a mintavétel rétegzése során használt tényezőket (nem, aktív félévek száma, tagozat) használtuk azok populációs együttes eloszlásához illesztve a minta eloszlását. Az utólagos rétegzés mellett az egyetem összes hallgatóját reprezentáló számításokhoz a karok közötti hallgatói arányokat is tükröző súlyt is létrehoztunk.

A minták érvényessége és megbízhatósága, populációra vonatkozó becslések

A minták érvényességét a válaszadási arány korlátozza. A teljes (bruttó) mintaméretet tekintve mindkét kutatáshoz az egyetem hallgatóinak kb. 22 százaléka került megkeresésre. Ebből kiindulva egy esemény előfordulási gyakoriságára vonatkozó becslések abszolút számának¹³ mintegy négy és félszerese (4,5) tekinthető *alsó*¹⁴ becslésnek (azt feltételezve, hogy a válaszmegtagadók esetén a vizsgált gyakoriság 0).

A nettó minta arányát figyelembe véve az előfordulási gyakoriságok első (attitűd) kutatás esetén tizenhét és félszerese (17,5), az érintettség kutatás esetén mintegy huszonkilenc és félszerese (29,4) tekinthető *középső* becslésnek.

A minta megbízhatósága: az egyszerű véletlen mintavételre jellemző számítások alapján az 1. táblázat szerint adhatók meg a 95%-os konfidencia intervallumok. Az 50%-tól eltérő megfigyelési gyakoriság valamint a rétegzés csökkenti, a súlyozás hatása növeli a várható hibát (a táblázat számai százalékpontként értelmezendők). Az összefoglaló diasorban az egyes megfigyelt gyakoriságokhoz, valamint átlagértékekhez szürke színnel tüntettük fel a 95%-os konfidencia intervallumokat.

¹³ Esetszám (N) × mintabeli előfordulási arány (%), lásd a vonatkozó diasor diáin.

¹⁴ Ez a becslés lehetővé teszi, hogy a kérdőívre nem válaszolók hatását kiküszöböljük azzal a feltevessel élve, hogy minden érintett kitöltötte a kérdőívet. Ez a feltevés azonban egyúttal azt is jelenti, hogy a számítás alsó becslést ad, amelynél a tényleges szám valószínűleg magasabb.

1. táblázat: 95%-os konfidencia-intervallumok egyszerű véletlen mintavételre vonatkoztatva, 50%-os mintabeli megfigyelt arány esetén (százalékpont)

	Attitűd kutatás	Érintettség kutatás
ÁJK	±10	±13
BGGYK	±8	±10
BTK	±7	±10
IK	±9	±12
PPK	±8	±11
TÓK	±8	±10
TÁTK	±5	±7
TTK	±7	±10
Összesen (ELTE)	±3	±4

Nemi szerep attitűdök és ideológiák (Kovács Mónika – Szabó Mónika)

Az attitűdkutatás célkitűzései

A vizsgálat fő célja annak feltárása volt, hogy az ELTE hallgatói milyen hiedelmeket, attitűdöket, értékeket és normákat osztanak a társadalmi nemek közötti egyenlő(tlen)séggel kapcsolatban (az egyetemi környezetben vagy azon kívüli helyzetekben), illetve hogy ebben milyen hasonlóságok vagy különbségek fedezhetőek fel a diákok között különböző dimenziók (mint a nem, és a kar) mentén.

Kutatásunk többek között feltárja:

- a hétköznapi egyenlőtlenségeket megalapozó és fenntartó különböző szexizmusokat és tradicionális férfiszerep ideológiákat;
- az áldozathibáztatás háttérében álló különféle nemi erőszak mítoszokat

Minta és adatfeldolgozás

A 2016. február 22-március 15. között zajló online kérdőíves kutatásban 1465 fő vett részt. A kutatási felhívást az adatfelvétel első napján, az első és a második emlékeztető levelet a kutatás második, illetve harmadik hetének első napjain küldtük ki azon ELTE-diákok számára, akik az előzetesen kiválasztásra került mintába tartoztak. A minta a főbb változók, úgy mint nem, kar, aktív félévek száma, tagozat szerint jól reprezentálja az ELTE hallgatói közösségét (bővebb leírását lásd a Mintavétel és súlyozás c. alfejezetben).

A válaszadók nem szerinti megoszlása nem egyenletes a karok között. Míg szinte egyáltalán nincs férfi válaszadó a TÓK-on és a BGGYK-n, addig 5-ször több férfi válaszadó található az IK-n, mint női. A TTK-n láthatjuk a nemileg legkiegyensúlyozottabb mintát, míg az ÁJK-n, TÁTK-on, BTK-n és PPK-n a női válaszadók vannak többségben (a felsorolásnak megfelelően egyre nagyobb arányban). Ez a nemi aránytalanság a karok jellemzője tehát, elemzéseinkben ugyanakkor figyelembe vettük ezt a tényt is.

A vizsgálat kulcsfogalmai

Nemi erőszak mítoszok

Nemi erőszak mítoszoknak nevezzük azokat az attitűdöket és véleményeket, amelyeknek az a funkciója, hogy tagadják és/vagy igazolják a nők elleni szexuális agressziót (lásd Payne és munkatársai 1999, 29). Kutatásunkban az Illinois Nemi Erőszak Mítosz Elfogadás Skála (IRMA) rövidített változatát alkalmaztuk (IRMA-SV, Payne és munkatársai 1999). A faktorelemzés eredményeképpen a nemi erőszak mítosz négy altípusa volt elkülöníthető: (1) „nem erőszak volt” (2) „nem szándékos volt” (3) „ő (is) tehet róla” (4) „hazudik”.

Nemi ideológiák

A nemi ideológiák mérésére a korábban már említett ambivalens szexizmus skála (ASI, lásd Glisk&Fiske, 1996) a más kutatásokban is gyakran használt rövidített változatát alkalmaztuk, valamint a Serdülők Maszkulinitás Ideológiája Kapcsolatok vonatkozásában Skálát (AMIRS, lásd Chu és munkatársai, 2005). A korábbi kutatások eredményei alapján azt feltételeztük, hogy a szexista ideológiákat és hegemon maszkulinitás normáját jobban elfogadók hajlamosabbak lesznek a tradicionális dominancia viszonyok - beleértve a nőkkel szembeni erőszakot - igazolására.

Eredmények

Szexizmusok, nemi ideológiák

- a nemi ideológiák elfogadottságának ELTE-átlaga nem volt igazán magas (az 5 fokú skálán a jóindulatú szexizmus 2,70 [férfiak: 2,72, nők: 2,67, a különbség 5%-os szignifikanciaszint mellett nem szignifikáns], az ellenséges szexizmus 2,48 [férfiak: 2,74, nők: 2,37], a férfi ideológia 1,73 értéket mutatott [férfiak: 2,04, nők: 1,60])
- a jóindulatú szexizmusban nem volt nemi különbség a teljes mintában, az ellenséges szexizmust és a férfi ideológiát azonban a férfi hallgatók inkább elfogadták, mint a női hallgatók, bár nemek mentén látható átlagok közti szignifikáns különbségek kicsik¹⁵

Nemi erőszak mítoszok

- a nemi erőszak mítoszok elfogadottsága a teljes mintában aránylag alacsonynak mondható (a 7 fokú skálán az ELTE hallgatóinak átlaga 2,54 volt [férfiak: 2,74, nők: 2,37])
- a prevenció szempontjából fontos eredmény, hogy a leginkább elfogadott vélekedés az „ő (is) tehet róla” mítosza volt – azaz az explicit áldozathibáztatás, ezt követte az elkövetőt felmentő „nem szándékos volt” hiedelem, illetve az a gondolatkör, hogy az áldozat „hazudik”. A legkevésbé jellemző az erőszak tényének tagadása volt (a „nem erőszak volt” alskála).
- a nemi erőszak mítoszokat összességében inkább elfogadták a férfi hallgatók, mint a nők, a mítoszok típusait tekintve a „nem szándékos volt” mítosz kivételével minden egyes alskálánál megjelent ugyanilyen irányú különbség a nemek között (azaz a férfiak nagyobb mértékben osztják a mítoszokat, de a nemek között detektált szignifikáns különbségek itt is gyengének mondhatók¹⁶)

A mért attitűdök együttjárása

- korábbi kutatási eredményekhez (pl. Viki és Abrams 2002; Abrams et al. 2003) hasonlóan pozitív irányú, szignifikáns, erősségét tekintve gyenge közepes, közepes együttjárás¹⁷ mutatható ki a különböző szexista attitűdök, a férfiasság-ideológia és a nemi erőszak mítoszokkal való egyetértés között, és ez igaz a férfi és a női diákok esetében is. Ennek fényében kijelenthetjük, hogy a jóindulatú és az ellenséges szexista attitűdök nem csak egymást erősítik, hanem termékeny táptalajt szolgáltatnak a nemi erőszakot relativizáló nézeteknek is.

Következtetések, javaslatok

A nemi előítéletek éppúgy jelen vannak az ELTE-n, mint általában a társadalomban, ugyanakkor semmi okunk nincs azt feltételezni, hogy ezeket az attitűdöket ne lehetne

¹⁵ $p=0,000<0,05$, $\max(\eta^2) = 0,33$

¹⁶ $p=0,000<0,05$, $\max(\eta^2) = 0,23$

¹⁷ $p=0,000<0,05$, $\min(\text{Pearson's } r) = 0,35$, $\max(\text{Pearson's } r)=0,65$

megváltoztatni. Ez nem csak elvárható az ország vezető felsőoktatási intézményétől, hanem morális kötelezettség is biztonságos és felhatalmazó környezetet nyújtani minden hozzánk járó diák és minden nálunk dolgozó munkatárs számára. A nemzetközi jelenlét szempontjából is elengedhetetlen, hogy az ELTE ne belesimuljon a magyar gyakorlatba, hanem kivételként és modellként viselkedjen a nemi – és minden más – esélyegyenlőség biztosításában és a diszkrimináció és erőszak megelőzésében.

A megelőzés akkor lehet hatékony, ha az intézményi politika és az egyéni érzékenyítés párhuzamosan és folyamatosan beépül az egyetemi hétköznapiakba:

Intézményi szinten:

- (1) Mivel az oktatók szintén érintettek az előítéletek és diszkrimináció elszenvetőiként éppúgy, mint fenntartóiként a kutatás következő szakaszában mindenképpen szükséges lenne az oktatók attitűdjeinek felmérésére ahhoz, hogy teljes képet kapjunk az intézményről
- (2) Az ELTE Etikai Kódexe ugyan elvileg tartalmazza azokat a normákat és tilalmakat, amelyek elősegíthetnék az esélyegyenlőséget és hozzájárulhatnának a diszkrimináció és erőszak megelőzéséhez, kevesen ismerik és teszik magukévá ezeket az elveket (angol verzió még az ELTE honlapján sem elérhető). Már a gólyatáborokban, „welcome weeken”, orientációs napok keretében és a beiratkozásnál kellene a diákoknak találkozni nem csak formális módon a szöveggel, de a tartalommal is közös beszélgetések során.
- (3) Nem elegendő a hallgatók érzékenyítése, szükséges az oktatók és dolgozók érzékenyítése is, és a nemi diszkrimináció monitorozása minden döntési helyzetben (pl. PhD hallgatók felvétele, oktatók előléptetése, vezetők választása, stb.)
- (4) Meg kell fontolni egy egyetemi nemi esélyegyenlőségi koordinátor kinevezését és munkájához a megfelelő források biztosítását, hogy ne kampányszerűen – jellemzően a különböző botrányokra válaszul – hanem az egyetem hétköznapi működésében jelenjen meg ez a téma (gólyatáborokban, kurzusokon, érzékenyítő tréningeken, áldozatvédelemben, a normákat megsértésének kivizsgálásában és szankcionálásában, stb.). A nemi esélyegyenlőségi koordinátor segítheti és monitorozhatja az egyes karok tevékenységét a kari koordinátorok segítségével, ajánlásokat fogalmazhat meg a karok számára, ismertetheti a nemzetközi jó példákat, kutatási projekteket kezdeményezhet a témában, éves beszámolóikban értékelheti a helyzetet, segítheti a hallgatói önkormányzatokat (különös tekintettel az gólyatáborok és különböző rendezvények szervezésére), az Életvezetési Tanácsadót és a Nemzetközi Osztályt ezen a területen

Ez a szerteágazó tevékenység tulajdonképpen az állapotfelmérés utáni ún. „gender auditálás”-t és hosszabb távon különböző gender-szenzitív intézményi gyakorlatok kialakítását jelenti.

Egyéni szinten:

- (1) Szükséges az egyetemi polgárok felvilágosítása a nemi esélyegyenlőséget hátráltató folyamatokról, a kutatásban feltárt problémákról. A szexizmussal kapcsolatos tudatosság hiányában kicsi az esély arra, hogy ezek a jelenségek eltűnjenek. Mind az érdeklődő hallgatóknak, mind az oktatóknak és dolgozóknak lehetőséget kell kapniuk arra, hogy az ELTE gender szakértőtől tájékozódhassanak a téma szakirodalmáról, kutatási eredményeiről.
- (2) Az Etikai Kódex mellett szükség van arra, hogy minden egyetemi polgár tisztában legyen a jogaival és lehetőségeivel, hogy segítséget kérjen és kapjon, ha zaklatással vagy erőszakkal találkozik vagy nemi diszkrimináció éri. Az ELTE honlapon biztosítani kell az ehhez szükséges információk hozzáférhetőségét explicit formában.

- (3) Az előítéletes megnyilvánulás vagy akár a zaklatás gyakran azért történhet meg, mert a szemtanúk nem állnak ki az áldozat mellett, ezért a prevenciónak kiemelten kell foglalkoznia a szemtanúk szerepével, felelősségével és cselekvési lehetőségeivel.

Tapasztalatok és érintettség (Gregor Anikó)

Az érintettségkutatás célkitűzései

A vizsgálat fő célja az volt, hogy feltárjuk: az ELTE hallgatói milyen formában és kinek a részéről (másik diák, oktató és/vagy egyéb ELTE-s dolgozó) találkoznak az egyetemen belül szexista, valamint nemi alapon megkülönböztető vélekedésekkel és viselkedésekkel, továbbá szexuális jellegű visszaéléssel vagy nem kívánt közeledéssel, szexuális zaklatással, szexuális erőszakkal.

Minta és adatfeldolgozás

A 2016. május 10-29. között zajló adatfelvétel során összesen 852 fő töltötte ki az online webkérdőívet. A kutatási felhívást az adatfelvétel első napján, az első és a második emlékeztető levelet a kutatás második, illetve harmadik hetének első napjain küldtük ki azon ELTE-diákok számára, akik az előzetesen kiválasztásra került mintába tartoztak. A minta a főbb változók, úgy mint nem, kar, aktív félévek száma, tagozat szerint jól reprezentálja az ELTE hallgatói közösségét (bővebb leírását lásd a Mintavétel és súlyozás c. alfejezetben).

A vizsgált jelenségek mérése

Az összefoglalóban korábban már tisztáztuk, mit értünk szexizmus alatt. A tapasztalatot általánosságban többszintű fogalomként definiáljuk és mérjük fel: viselkedéstől függően lehet valaki konkrétan (1) alanya és/vagy (2) tanúja valaminek, és az is elképzelhető, hogy valamilyen gyakorlatról vagy viselkedésről mások elmondásából értesült, azaz (3) nincs első kézből származó információja. Az eredmények összegző bemutatásánál itt most a közvetlenül alanyként átélt tapasztalatokról beszámolót adó diákok arányára fókuszálunk.

Az egyetemen belül összesen háromféle szereplőt különítettünk el, akik részéről ezek a viselkedések a diákok által tapasztalhatóak lehetnek: más diákok, oktatók, egyéb ELTE-s dolgozók. A többi karhoz képest erősebb, magasabb fokú tapasztalat jelenlétét alapvetően több dolog is befolyásolhatja: a szexizmus jelenléte lehet általában fokozottabb, lehetséges, hogy egy adott kar diákjait tanulmányaik speciális tárgya miatt a jelenséggel kapcsolatban magasabb tudatossági szint, ezáltal nagyobb érzékenység jellemzi és elképzelhető az is, hogy a szervezeti egység központi pozíciójában tartózkodik valaki, aki a legtöbb vagy sok diákkal kapcsolatba kerül, és a részéről tapasztalnak mások ilyen viselkedést.

Jelen kutatásban a következő esetek előfordulásával és közvetlen tapasztalatával mértük a különböző típusú érintettségeket:

- *Nőikkel szembeni szexizmus vagy nemi alapú megkülönböztetés:*

Tapasztaltál-e már olyat diák/oktató részéről, hogy...? ("több alkalommal alanya voltam" vagy "egyszer alanya voltam" – az alább felsoroltak közül legalább egynek)

- nőikkel vagy nők egy csoportjával kapcsolatos viccet mesélt,
- sértő vagy lekezelő szóval utalt nőkre vagy nők egy csoportjára a nemük miatt,
- női mivoltuk miatt nők szakmai alkalmasságát, hozzáértését vagy tanulmányi képességeit kérdőjelezte meg,
- általánosságban a nőikkel kapcsolatosan ellenségesen vagy lenézően nyilvánult meg,
- a neme miatt figyelmen kívül hagyta vagy látványosan nem vette komolyan diáklány hozzászólását egy beszélgetésben vagy vitában (órán vagy órán kívül),
- kifigurázta vagy gúny tárgyává tette a nemek közti egyenlőség témáját
 - *Oktatók esetében kiegészül továbbá:*
 - kivételezett az órán a lányokkal,
 - jobb jegyet adott a vizsgán a lányoknak csak azért, mert lányok vagy
 - rosszabb jegyet adott a vizsgán a lányoknak csak azért, mert lányok
- *Férfiakkal szembeni nemi alapú megkülönböztetés:*

Tapasztaltál-e már olyat diák/oktató részéről, hogy...? (“több alkalommal alanya voltam” vagy “egyszer alanya voltam” – az alább felsoroltak közül legalább egynek)

- férfiakkal vagy férfiak egy csoportjával kapcsolatos viccet mesélt,
- sértő vagy lekezelő szóval utalt férfiakra vagy férfiak egy csoportjára a nemük miatt,
- férfi mivoltuk miatt férfiak szakmai alkalmasságát, hozzáértését vagy tanulmányi képességeit kérdőjelezte meg,
- általánosságban a férfiakkal kapcsolatosan ellenségesen vagy lenézően nyilvánult meg,
- a neme miatt figyelmen kívül hagyta vagy látványosan nem vette komolyan fiú diák hozzászólását egy beszélgetésben vagy vitában (órán vagy órán kívül),
 - *Oktatók esetében kiegészül:*
 - kivételezett az órán a fiúkkal,
 - jobb jegyet adott a vizsgán a fiúknak csak azért, mert fiúk vagy
 - rosszabb jegyet adott a vizsgán a fiúknak csak azért, mert fiúk
- *Szexuális jellegű visszaélés vagy nem kívánt közeledés:*

Tapasztaltál-e már olyat diák/oktató részéről, hogy...? (“több alkalommal alanya voltam” vagy “egyszer alanya voltam” – az alább felsoroltak közül legalább egynek)

- bizonyos jellegű előnyöket vagy pozitív elbírálást helyezett kilátásba szexuális ellenszolgáltatás fejében,
- a másik fél számára kellemetlen, szexuális töltetű megjegyzéseket tett a másik testére, valamely testrészére, külsejére vonatkozóan,
- nyíltan szexuális témájú, a másik fél számára kellemetlen, zavarba ejtő beszélgetést kezdeményezett,
- a másik fél számára kellemetlen módon kezdeményezett szexuális közeledést szóban és/vagy egyéb módon,

- engedély nélkül, szándékosan és szexuális szándékkal megérintette, megfogta vagy tapogatta egy másik személy valamely testrészét
- *Szexuális zaklatás:*

Előfordult-e már veled azóta, mióta az ELTE-re jársz, hogy valaki számodra sértő vagy kellemetlen módon ... (*“igen és az illetőnek van ELTE-s kötődése”* – az alább felsoroltak közül legalább egy előfordult)

- szexuálisan nyílt vagy kétértelmű megjegyzést tett vagy viccelődött veled kapcsolatban,
- szexuális szándékkal hozzád ért, tapogatott, hozzád dörgölözött
- akaratod ellenére mutogatta neked a nemi szervét,
- akaratod ellenére nyílt szexuális tartalmú képet, fotót, SMS-üzenetet vagy e-mailt küldött neked,
- akaratod ellenére arra vett rá, hogy pornografikus dolgokat nézzetek
- *Szexuális erőszak:*

És olyanra volt már példa, mióta az ELTE-re jársz, hogy valaki ... (*“igen és az illetőnek van ELTE-s kötődése”* – az alább felsoroltak közül legalább egy előfordult)

- fizikai kényszert alkalmazva vagy más módon bántva *megkísérelt* szexuális (orális, anális vagy vaginális) vagy bármilyen más szexuális jellegű együttlétre kényszeríteni
- fizikai kényszert alkalmazva vagy más módon bántva szexuális (orális, anális vagy vaginális) vagy bármilyen más szexuális együttlétre kényszerített,
- akaratod ellenére vagy a beleegyezésed nélkül szexuális tevékenységbe vont bele
- a beleegyezésedre képtelen állapotodat kihasználva szexuális tevékenységbe vont bele,
- úgy vont bele szexuális tevékenységbe, hogy féltél visszautasítani
- *Zaklatás:* rámenősen, akaratod ellenére akart randevúzni vagy találkozni vele valaki (*“igen és az illetőnek van ELTE-s kötődése”*)

Eredmények

(1) Egyetemi szexizmus vagy nemi alapú megkülönböztetés tapasztalata

- A női diákok 4, míg a férfi diákok 2 százaléka jelezte, hogy másik diák (többségében férfi diákok) részéről szexizmus vagy valamilyen formájú nemi alapú megkülönböztetés alanya volt valaha az egyetemi tanulmányai alatt.
- Oktató részéről már nagyobb arányban számoltak be a diákok érintettségéről: a női diákok 12, a férfi diákok 10 százaléka jelezte ezt.
 - Az érintett női diákok többségében inkább férfi oktatók részéről, az érintett férfi diákok pedig visszaemlékezésük szerint férfi és női oktatók irányából is tapasztaltak pozitív vagy negatív nemi alapú megkülönböztetést.
- A nagyobb arányú oktatói forrás oka kettős: egyrészt az egyetemi környezetben gyakoribb, hogy a már eleve hierarchikus viszonyban álló felek között jöjjön létre közvetlenül meg tapasztalható megkülönböztetés, másrészt ahogyan az egyes

indikátorok áttekintéséből is látható, az oktatóval való kapcsolatban több olyan szituáció jön létre, ahol a megkérdezettek maguk konkrétan lehettek alanyai valamilyen formájú nemi alapú megkülönböztetésnek.

(2) Szexuális jellegű visszaélés vagy nem kívánt közeledés tapasztalata

- A női diákok 10, a férfi diákok 8 százaléka tapasztalt közvetlenül másik diáktársa (jelentős többségben férfi diákok) részéről valamilyen formában szexuális jellegű visszaélést vagy nem kívánt közeledést. Ebben a tekintetben az egyetem karai közt nincs szignifikáns különbség. Ez az ELTE diákságának populációjára vetítve a becslés alsó határával kalkulálva legkevesebb közel 500 (kb. 350 női és 150 férfi) érintettet jelent.
- Oktatók részéről történő szexuális jellegű visszaélésről vagy nem kívánt közeledés közvetlen tapasztalatáról csak női diákok számoltak be: a női megkérdezettek 5 százaléka élt át ELTE-s tanulmányai illet, és mindegyikük férfi oktató irányából. Ez az ELTE női diákságának populációjára vetítve legkevesebb közel 200 érintettet jelent.
- Karok közötti érdemi különbségeket ebben a kérdésben sem találtunk.

(3) Szexuális zaklatás tapasztalata

- Az ELTE-s tanulmányainak megkezdése óta tartó időszakra vonatkozóan a férfi diákok 2, a női diákok 6 százaléka jelezte, hogy valamilyen másik ELTE-s fél részéről szexuális zaklatást tapasztalt. Ez az ELTE diákságának populációjára vetítve a becslés alsó határával kalkulálva legkevesebb közel 250 áldozatot jelent.
- A női diákok körében minden 3., a férfi diákok körében minden 10. diák tapasztalt szexuális zaklatást az egyetemi éve alatt, de egyetemen kívüli személytől.

(4) Szexuális erőszak tapasztalata

- Az ELTE-s tanulmányainak megkezdése óta tartó időszakra vonatkozóan a férfi diákok 1, a női diákok 3 százaléka jelezte, hogy valamilyen másik ELTE-s fél részéről szexuális erőszak érte. Ez az ELTE diákságának populációjára vetítve a becslés alsó határával kalkulálva legkevesebb kb. 140 áldozatot jelent.
- A női diákok körében 6, a férfi diákok körében 1 százalékot tett ki azoknak az aránya, akik az egyetemi éve alatt, de egyetemen kívüli személytől éltek át szexuális erőszakot.

(5) Zaklatás (=rámenős találkozó- vagy randevú-kérés) tapasztalata

- Az ELTE-s tanulmányainak megkezdése óta tartó időszakra vonatkozóan a férfi diákok 1, a női diákok 3 százaléka jelezte, hogy valamilyen másik ELTE-s fél részéről zaklató jellegű, rámenős találkozó- vagy randevúkérést tapasztalt.

A kvalitatív interjú kutatás eredményeinek összegzése (Giczi Johanna – Zabolai Margit Eszter)

A kutatás célja a hallgatók véleményének megismerése volt az egyetem intézményi keretein belüli nyílt vagy indirekt szexizmus létezéséről.

A kutatás során a *magán-* és az *intézményi* szféra megkülönböztetésével dolgozunk, szem előtt tartva az egyes szférák közötti *spillover* hatást, de egyértelmű fókuszban tartva az intézményi szférát. Az interjúk menetében az egyes szférákon belül különböző csoportok mentén haladva vizsgálódtunk, erre fűzve fel az interjú vezérfonalát.

A kvalitatív kutatás során összesen 40 interjú készült, az alábbi nyolc hallgatói célcsoportban:

- (1) Állami- és Jogtudományi Kar (2 férfi + 3 nő = 5 interjú)
- (2) Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar (1 férfi + 4 női = 5 interjú)
- (3) Bölcsészettudományi Kar (2 férfi + 4 nő = 6 interjú)
- (4) Informatikai Kar (3 férfi + 2 női = 5 interjú)
- (5) Pedagógiai és Pszichológiai Kar (2 férfi + 3 nő = 5 interjú)
- (6) Társadalomtudományi Kar (2 férfi + 3 nő = 5 interjú)
- (7) Tanító- és Óvóképző Kar (4 nő = 4 interjú)
- (8) Természettudományi Kar (3 férfi + 2 nő = 5 interjú)

Az interjúk szervezésénél különös hangsúlyt fektettünk arra, hogy feltérképezzük a különböző karokon tanuló diákok véleményét. Az egyes célcsoportokon belüli további heterogenizálás a karokon belüli nemi arányok figyelembevételével történt. A résztvevők részben önkéntesen jelentkeztek egy felhívás nyomán, amelyben azt az információt osztottuk meg, hogy a kutatás az egyetemen belül és azon kívül vizsgálja a nemek közötti egyenlőség megvalósulását vagy éppen megghiúsulását, részben pedig hólabdás mintavétellel kerestünk újabb alanyokat. A résztvevőknek a kb. 60-90 perc hosszú interjún való részvételüket 3000 Ft értékű Eötvös Pont utalvánnyal honoráltuk.

Az eredmények bemutatása előtt fontos azt tisztáznunk, hogy a kvalitatív mélyinterjúk résztvevőinek mintája nem tekinthető reprezentatívnak az egyetem diákságára, és ennek a kutatási pillérnek nem is az a szándéka, hogy kvázi számszerűen általánosítható megállapításokat tegyen a diákok attitűdjeire vonatkozóan. A kari és nemi heterogenitással arra tettünk kísérletet, hogy a résztvevők köre nyomán biztosítsuk a különféle, egymás mellett potenciálisan megjelenő vélemények, diskurzusok megjelenésének lehetőségét az interjúkban. A kutatás feltáró jellege ennek nyomán nem a klasszikus, statisztikai értelemben véve biztosít reprezentativitást, hanem sokkal inkább a témákat a vizsgált célcsoportban előforduló hétköznapi társadalmi diskurzusokra, azok mintázataira nézve (lásd Feischmidt 2014, 92).

Főbb eredmények

Az egyetem mint intézmény nem csak oktatási minőségében van jelen a hallgatók életében, hanem mindennapi kapcsolataik, szociális hálójuk vázát is adja. A baráti társaságok, illetve a

csoporttársakkal fenntartott viszony minősége, az egyetemhez kötődő gyakorlati közösségek normái hatással vannak az egyetemi normákra, és viszont: az egyetemi normák visszahatnak a kics csoportos normákra.

A beszámolókból az rajzolódik ki, hogy **a jóindulatú szexizmus mellett a tradicionális szexizmus is gyakran tapasztalt az egyetemi folyosókon és tantermekben**, a gyakorlati közösségek normáiban előforduló gyakorlat, ami elsősorban a női és/vagy a nem heteroszexuális hallgatókat érinti.

A társadalmi nemek közti egyenlőtlen viszonyokról való képzés hiánya, illetve parcialitása a hallgatók narratíváiban szinte tapintható: még azok is, akik akár egyéni érdeklődésük révén, akár intézményes keretben foglalkoztak a társadalmi nemek egyenlőtlenségével, sokszor összemosják a feminizmust a férfiellenességgel, vagy úgy ítélik meg, hogy csak akkor lehetnek sikeresek, ha elhagyják a sztereotipikusan női értékeket és témákat, és a sztereotipikusan férfias normákat követik, illetve a nőiesnek gondolt témák csak akkor lehetnek a diskurzus tárgyai, ha nincsenek férfi hallgatók a közelben. Ez a megközelítés megjelenik a női hallgatók narratívájában is, akik a sztereotipikusan férfias viselkedésminták követése okán önmagukat a nők közötti hierarchiában magasabb szintre helyezik, mint azokat, akik hajlamosak sztereotipikusan nőies viselkedésmintákat követni, akár öltözködésükben, akár érdeklődési körükben. Ez a félreértelmezett feminizmus – ami szerint a nő is lehet egyenjogú, ha ugyanolyan lesz, mint a férfi – hozzájárul a nemek közötti status quo bebetonozásához.

A nemek közötti esélyegyenlőtlenség fennmaradását, illetve a **szexista gyakorlatok beágyazását nagy valószínűséggel elősegítik azok a prekonceptiók is, amiket a hallgatók a nemi szerepekről magukkal hoznak** (pl. család vagy barátok révén), és amelyekeken szintén erősen érezhető a gender tudatosság hiánya.

Az **indirekt szexizmus erős jelenlétét** mutatja az is, ahogy a hallgatók arra a kérdésre válaszoltak, hogyan reagálnak, ha egy szexista vicc hangzik el a baráti társaságukban: míg nyíltan mindenki elítélte a szexizmust, a szexista vicceket, tehát a szexista diskurzust a legtöbben elfogadhatónak tartották, vagy ha nem, akkor is csak kevés esetben tettek valamit ellene, vagy tették szóvá a dolgot, mert nem akartak egy olyan konfliktust felvállalni, amiben az intézményesített nézőponttal szembehelyezkednek, vagy mert egyszerűen nem tudták, hogy mit tehetnének – vagy, hogy akár tehetnének-e valamit.

Azokon a karokon, ahol kevesebb a lány, a jóindulatú szexizmus a későbbiekben is jelentkezik, elsősorban a nemi szerepekről alkotott **prekonceptiók formájában**, például a természettudományokkal foglalkozó lányok elhanyagolják a külsejüket, ergo a vonzó megjelenésű lányok valami kevésbé „súlyos”, kevésbé „férfias” szakra járnak, vagy a lányok másképpen gondolkodnak. Láthattuk, ahogyan az egyetemi létre szocializáló gólyatáborokról szóló interjúkbeli elbeszélésekben a bölcsészetet hallgató – azaz kevésbé "férfias" szakra járó, tehát valószínűleg "nőiesebb", "vonzóbb" - női diákok biodíszletként jelennek meg a diákok elbeszélésében, akiket az egyetemi diákszervezetek a karokon (főként a nemi arányokban extrém megoszlást mutató karokon) átívelő szervezésű rendezvényeken szervezetteren szállítanak, hogy a kar többségben lévő férfi hallgatónak szórakozását szolgálják.

Ahogyan a szakirodalomból és az interjúkból is kiderül, **a szociális háló hiánya korrelál a szexuális zaklatás veszélyével**, a közösségek marginális tagjai nagyobb eséllyel lehetnek kitéve a

mikroagresszióknak, illetve a szexuális, vagy más jellegű kizsákmányolásnak, és nehezebben is kérnek és kapnak segítséget. Sokszor azonban éppen azok az események, gyakorlatok, amelyek a közösségbe való integrálódást segítenék, egyúttal a **szexizmusnak és a mikroagresszióknak is megágyaznak**. A gólyatáborok bizonyos feladatai például megalázóak, szexisták, vagy akár fájdalmasak is lehetnek, holott ez az a közeg, ami a legtöbb hallgató számára az egyetemi szocializáció elsődleges színtere. De ugyanide tartozik egy-egy buli szexista képekkel vagy hívószavakkal történő hirdetése, vagy az ártatlannak tűnő, de szexualizált jellegéből fogva más értelmet is nyerő karok közti nemi aránytalanságokat kiegyenlítő bulik.

A későbbiek során a **hallgatók beilleszkedését vagy nem kimondottan segíti elő az egyetem intézményi szinten**, vagy ha vannak is erre vonatkozó törekvések, akkor azok nem mindig sikeresek. A megkérdezett interjúalanyok elmondták, hogy az egyetemi bulik sokszor már a meghirdetésükben, tematikájukban szexisták, az azokat népszerűsítő plakátok tárgyiasítják a nőket, és a heteronormatív felfogást erősítik meg. Az interjúkból kiderül, hogy a hallgatók az ismerkedés megkönnyítéséhez legitim eszköznek tekintik az alkoholfogyasztást, ami feloldja a gátlásokat, ugyanakkor olyan légkört teremthet, amiben mások kevésbé érzik biztonságban magukat.

A hallgatói közösség genderszemléletének megváltoztatását irreális néhány gendertudatos hallgató jelenlététől várni, és nem csak azért nem, mert alapvetően nem az ő felelősségük ennek az intézményi és szervezeti klímának a megváltoztatása, hanem egyrészt, mert a megfelelő képzés hiányában ők sincsenek felkészülve a mindennapi szexizmus kezelésére, másrészt, mert a nyílt vagy indirekt szexizmus olyan mértékben szövi át az egyetem polgárainak mindennapi életét is, hogy azt sokan természetesnek, önmagától értetődőnek, így megváltoztathatatatlannak tartják, vagy egyenesen olyan jelenségként tekintenek rá, amelyet nem is szükséges megváltoztatni, cselekvési képességeik pedig korlátozottak.

Az egyetemi környezetben a **vizsgaszituációk során előforduló hatalmi visszaéléseknek** kitüntetett jelentőségük van. Egy vizsgahelyzetben való oktatói szexista megjegyzésnek, a **vizsgázó számára kellemetlen légkör** megteremtésének, vagy kifejezetten a vizsgázó nemén alapuló hátrányos gyakorlatnak a **pszichológiai, negatív élményeken túl konkrét tanulmányi következményei vannak**: rosszabb teljesítmény, rosszabb érdemjegy, bukás, túlcúszás. Ennélfogva az egyetemnek mindenképpen feladata, hogy olyan intézményi közeget biztosítson, ahol a diákok korrekt és egyenlő feltételek mellett szerezhettek érdemjegyet, vagy ha ez nem teljesül, van szerv, ahová bejelentést tehetnek, ahová panasszal fordulhatnak a sértő gyakorlatok miatt.

A **vizsgaszituációkat tekintve a női interjúalanyok beszámoltak jóindulatú és ellenséges szexizmusról egyaránt**. A férfi interjúalanyok, már ha ritkábban is, de kitértek erre, akkor elsősorban a **jóindulatú szexizmust** hangsúlyozták, míg a női alanyok az egyértelmű hátrányos megkülönböztetésre mutattak rá. Hiedelmek szintjén többször elhangzott, hogy a lányoknak, amennyiben szexualizálják magukat, lehet „előnyük” egy vizsgaszituációban, a konkrét átélt esetekből azonban egy teljesen ellentétes gyakorlat bontakozik ki a szemünk előtt.

A **vizsgaszituációkban tapasztalt szexizmus** a megkérdezett női interjúalanyok szerint bizonyos karokon **általánosnak mondható**, egyik jellemző formája a **tárgyiasítás**, ami a női diákok számára megalázó, egy egyetemhez pedig egyáltalán nem méltó vizsgakörülményekhez is vezethet. A nők tárgyiasítása mellett a férfiak felsőbbrendűségének hangsúlyozása, **legitimálása működik egyenlőtlenségi mechanizmusként**, amikor egy alapvetően egyenlő viszonyból a férfiakat, a férfi

diákokat emeli a tanár hatalmi helyzetbe, például azzal, hogy velük értékelte a vizsgázó női diák teljesítményét.

A vizsgaszituációkban előforduló, **a női diákok kinézetére tett oktatói megjegyzések** előfordulására is hoztak példát a kutatásban résztvevő diákok. Az, ha egy oktató a hallgatóra nőként tekint, a nőiségére megjegyzéseket tesz, egy vizsgahelyzetben hatványozottan kellemetlen a hallgató számára, hiszen a **külseje vagy nemisége ebben a szituációban nem releváns**. Mégis előfordult, hogy a tanár a vizsga során például bókolt a hallgatójának, kimozdítva őt az elvileg gendersemleges, de egyébként hierarchizált felállásból, olyan, a helyzettől idegen férfi–női kapcsolati viszonyt teremtve, ahol ráadásul a férfi (vizsgáztató) fél nyilvánvalóan domináns pozícióban van.

Az interjúk során arra is fény derült, hogy **többen úgy vélik, a karok vezetése vagy más oktatók tudnak is arról, ki az a személy, aki szexista viselkedést enged meg magának**, ám az oktató komoly felelősségre vonásának híre, ha egyáltalán megtörtént ilyen, nem jutott el a diákokig, vagy azt látják, hogy az semmit sem ért, hiszen az oktató ugyanúgy folytatja a szexista viselkedését.

Az interjúk kutatás során **nem találtunk olyan alanyt, aki az átélt visszaélést bármilyen egyetemi szervnél jelezte volna**.

Ajánlások, következtetések

Az interjúkban többen is kiemelték, hogy **jelenleg semmilyen formában sem tisztáztuk elöttük az, hogy hova tudnának fordulni vagy milyen lehetőségeik lennének az egyetemen belül** akkor, ha egyetemen belül nemi alapú erőszakos eset áldozatává válnának, vagy valamilyen diáktársukkal, esetleg oktatóval szemben szeretnék panasszal élni. A résztvevők **túlnyomó többsége alapvetően üdvözölte annak lehetőségét**, hogy az egyetemen belül valamilyen szervezett módon segítséget kapjanak az áldozatok és az érintettek, illetve hogy legyen valamiféle testület vagy bizottság, amelyhez akár erőszak, akár nemi diszkrimináció vagy szexizmus esetén panasszal lehet fordulni. Nem csak a potenciális tevékenysége miatt, függetlenül attól, hogy mennyire lenne valóban kihasználva egy ilyen szerv, hanem egy hivatalos és speciálisan ilyen esetekre fenntartott testületnek vagy bizottságnak **már a pusztá létével is képes lenne az egyetem kifejezni** azt minden polgára számára, **hogy milyen értékeket vall a nemek közötti egyenlőség kérdésében**, és hogy nem tűr meg semmilyen nemi alapú diszkriminációt vagy erőszakot. Egy szervezetnek az ilyen jellegű **jelenléte** adott esetben **már a prevencióhoz is tartozhat**, valamint az egyetem belső szervezeti kultúrájának, gender rezsimének is jellemzőjévé válhat, és más szférákra is hatással lehet.

Egy **külön szervezet felállítása** tehát bár már önmagában is üzenetértékű lehet, sikerességének egyik kulcsa, hogy a szervezetet körbevevő intézmény nemi kultúrája ne blokkolja, hanem pont, hogy támogassa a működését, és bátorítsa a különféle sérelmek elszenvédőit abban, hogy panaszukat artikulálják, legitimnek tartásák. A testület vagy a bizottság munkájával, illetve annak hatékonyságával kapcsolatos egyik fontos kritérium tehát a szervezetet működését övező teljes követhetőség és **átláthatóság**, de **magára az eljárási protokollra a legapróbb részletekre vonatkozóan is információval kell szolgálni** a számukra. Ennek az átláthatóságnak egy másik szempontból fontos követelményére vonatkozóan mutattak rá az interjúk során néhányan, akik azt szorgalmazták, hogy a testület vagy szervezet működéséről érdemes bizonyos időközönként **statisztikákat közölni**, ami időről időre láthatóvá tenné a tevékenységét.

Egy ilyen szervezet sikerességétől is függővé tette egy diák, hogy képes-e **általánosságban megerősödni** a szervezeten belül **egy olyan kultúra**, ami arra bátorítja az áldozatokat vagy a valamilyen hátrányt elszenvedettet, hogy **merjenek szólni**. E nélkül ugyanis hiába van testület vagy bizottság, ha **a diákok** nem érzik úgy, hogy joguk van szót emelni sérelem esetén ez ellen.

Egy felálló testület vagy bizottság hatékony működésében, az esetek napvilágra kerülésében kulcsfontosságú szerep jut a bizalomnak. Az **anonimitás**, a személyes adatok ki nem adása az interjúkban is megjelenő, alapvetően fontos követelményként jelent meg egy felálló testülettel vagy bizottsággal szemben.

A kutatásban résztvevők véleménye megoszlott abban a kérdésben, hogy **kihez fordulnának szívesen**, illetve kinek is beszélnének pontosan az őket érő sérelmekről vagy panaszokról. Az interjúk elemzése során úgy találtuk, hogy **egy adott kar szervezeti kultúrájától** is nagyban **függő**, hogy a diákok mennyire tartják reálisnak, **hogy a kar valamely oktatójához forduljanak** közvetlenül a panaszukkal. Ez a szervezeti kultúra nagy valószínűséggel szorosan összekapcsolódik és táplálkozik azoknak a szakoknak a szervezeti kultúrájából is, amelyek az adott kar képzési profiljába tartoznak.

Említés szintjén merült fel továbbá, hogy mindenféleképpen fontos lenne arra figyelni, hogy egy ilyen ügyekben eljáró testület vagy bizottság **tagjai között nők és férfiak is legyenek**, és ezáltal legyen választási lehetősége az érintettnek abban, hogy kik, milyen nemű tagok előtt szeretne a vele történekről beszélni.

Hangsúlyos helyen került elő az interjúkban a prevenció szerepe is. Többen **már az intézménybe való belépésnél** sürgetik bizonyos értékek egyértelmű kinyilvánítását, viszont ennek keretének **óvva intenek attól, hogy valamiféle kötelező előadás formájában** történjen az ismeretek átadása. A különféle érzékenyítő programokon való részvétel vagy ehhez kapcsolódó **felvilágosítás, ismeretterjesztés** célcsoportját egyes résztvevők nem csak a diákokra szűkítenék le, hanem szükségesnek érzik annak **kiterjesztését az oktatókra is**.

A **két leggyakrabban felmerülő szolgáltatási igény** azok részéről, akik támogatnák, hogy az egyetem valamilyen formában segítséget nyújtson bizonyos jellegű (leginkább erőszak) érintettség esetén, a **pszichológiai**, valamint a **jogi** segítségnyújtás volt. A pszichológiai szolgáltatásokkal kapcsolatos igények során került előtérbe többször is az, hogy **számtalan diák** (ahogyan ez a webkérdőíves adatfelvétel eredményeiből is jól látszik) a jelenleg meglévő és **az egyetem által már biztosított szolgáltatásokról sem tud vagy nem teljes az ezzel kapcsolatos tudása**.

Többen rámutattak arra, hogy nem elég ezeknek a már elérhető szolgáltatásoknak az egyetemen belüli hirdetése, hanem szükséges lenne arra is hangsúlyt fektetni, hogy a hirdetési kampányok egyben azt a létező közvélekedést is lebontsák, miszerint **pszichológiai segítséget kérni „ciki”** dolog. Az egyetem ennek a **stigmával** szemben felvállalt harcával nem csak az egyetemen belül teremtheti meg bizonyos fajta szemléletváltozásnak az alapjait, hanem azon kívüli hatást is elérhet, hiszen a kikerülő diákok már az egyetemen belül találkozhatnak azzal az üzenettel, miszerint lelki problémák esetén segítséget kérni semmiképpen sem a gyengeség jele.

Ugyancsak kiderült az interjúkból, hogy az egyetem által nyújtott **ingyenes pszichológiai, életvezetési szolgáltatás** azért is különösen fontos, mert a **diákok**, sokan önálló vagy magasabb jövedelem híján **nem tudnák kifizetni** a piaci alapon működő magánpszichológusi szolgáltatásokat, és ezáltal beindul az a jól ismert mechanizmus, miszerint a lelki egészséget az engedheti meg magának, akinek erre anyagi erőforrása van, vagyis ebben a dimenzióban is működésbe lépnek a társadalmi egyenlőtlenségek.

A **pszichológiai és a jogi szolgáltatással** kapcsolatban is fontosnak tartjuk azt kiemelni, hogy a különféle nemi alapú erőszakos esetek vagy szexizmus által érintett kliensek szempontjából különösen fontos, hogy olyan szakemberrel kerüljenek kapcsolatba az egyetem által nyújtott szolgáltatások keretében, akik kellő szakmai ismerettel és kompetenciával rendelkeznek az ilyen **speciális típusú esetek** kezelésében, vagy ha ők nincsenek is ezeknek a birtokában, de rendelkezésre állna egy olyan riadólánc vagy protokoll, ami biztosítaná, hogy az érintett minél gyorsabban kapjon hatékony és speciális segítséget.

Az **adattvédelem**hez kapcsolódóan vetették fel többen, hogy hiába is van elvileg szigorú adattvédelmi előírás az ELTE-n arra vonatkozóan, hogy személyes adatokat másról ki és miként kaphat meg, ha egyáltalán, a **Neptunból és más, nyilvános rendszerekből** viszonylag könnyen hozzáférhető a diákok (vagy éppen oktatók, egyéb ELTE-s dolgozók) számára személyes adat, elérhetőség, vagy éppen órarendi beosztás, amely szinte tálcán kínálja az elkövetőnek a lehetőséget arra, hogy zaklatását vagy támadását az egyetem területén megtervezhesse és kivitelezze.

Ebből kifolyólag **ajánlatos felülvizsgálni**, hogy a jelenlegi formában valóban hatékonyan működik-e az adatvédelem, illetve melyek azok az információk, amelyek elektronikusan lekövethető formában hozzáférhetőek az ELTE különböző polgárai számára.

Felhasznált irodalom

2003. évi CXXV. törvény - az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló.
<http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0300125.TV>

Abrams, Dominic et al. (2003): Perceptions of stranger and acquaintance rape: The role of benevolent and hostile sexism in victim blame and rape proclivity. *Journal of Personality and Social Psychology* 84(1): 111-125.

Acker, Joan (1990): Hierarchies, jobs, bodies: A Theory of Gendered Organizations. *Gender & Society* 4(2): 139-158.

Acker, Joan (1994): The gender regime of Swedish banks. *Scandinavian Journal of Management* 10(2): 117-130.

Acker, Joan (2006): Inequality regimes: Gender, Class and Race in Organizations. *Gender & Society* 20(4): 441-464.

Aosved, Allison C. – Patricia J. Long (2006): Co-occurrence of Rape Myth Acceptance, Sexism, Racism, Homophobia, Ageism, Classism, and Religious Intolerance. *Sex Roles* 55(7): 481-492.

Benatar, David (2012): *The Second Sexism: Discrimination Against Men and Boys*. Malden – Oxford: Wiley-Blackwell.

Brownmiller, Susan (1975): *Against our will. Men, women, and rape*. New York: Ballantine Books.

Burt, Martha R. (1980): Cultural Myths and Supports for Rape. *Journal of Personality and Social Psychology* 38(2): 217-230.

Chu, Judy Y. – Michelle V. Porche –Deborah L. Tolman (2005). The adolescent masculinity ideology in relationships scale development and validation of a new measure for boys. *Men and Masculinities* 8(1), 93-115.

Egyenlő Bánásmód Hatóság (2015): *A munkahelyi zaklatás megelőzése és a jogérvényesítés formái*. EBH-füzetek. Budapest.

<http://www.egyenlobanasmod.hu/app/webroot/files/img/articles/b88c321410754fba7ca7910d46b1be1e/EBH-f%C3%BCzetek_Munkahelyi%20zaklat%C3%A1s.pdf>

Feischmidt Margit (2014): A nemzet varázsa és a szélsőjobboldali szimpátia a fiatalok körében. In Feischmidt Margit, Glózer Rita, Ilyés Zoltán, Kasznár Veronika Katalin, Zakariás Ildikó: *Nemzet a mindennapokban*. Budapest: L'Harmattan. 82-155.

FRA-European Union Agency for Fundamental Rights. 2014. *Violence against women: an EU-wide survey. Main results*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
<http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf>

Glick, Peter – Susan T. Fiske (1997): Hostile and Benevolent Sexism. Measuring Ambivalent Sexist Attitudes Toward Women. *Psychology of Women Quarterly* 21(1): 119-135.

Herman, Dianne F. (1984): The Rape Culture In: Freeman, Jo (szerk.): *Women: A Feminist Perspective*. Mayfield Publishing Company.

Jackman, Mary R. (2006): „Gender, Violence and Harassment.” In Janet Saltzman Chafetz (szerk.) *Handbook of the Sociology of Gender*, New York: Springer, 275-317.

Joó Mária (2013): Egyetemi életképek – Kis magyar patriarchátus. *TNTeF* 3(1): 113-124.

Ng, Roxana (1993): Sexism and Racism at the University. Analyzing a Personal Experience. *Canadian Woman Studies* 14(2): 41-46.

Payne, Diana. L. - Kimberly A. Lonsway – Louise F. Fitzgerald. (1999). Rape Myth Acceptance: Exploration of Its Structure and Its Measurement Using the Illinois Rape Myth Acceptance Scale. *Journal of Research in Personality* 33(1), 27-68.

Russo, Nancy Felipe – Angela Pirlott (2006): Gender-Based Violence. Concepts, Methods, and Findings. *Annals of the New York Academy of Sciences* 1087: 178-205.

Swim, Janet K.et al. (1995): Sexism and Racism: Old-Fashioned and Modern Prejudices. *Journal of Personality and Social Psychology* 68(2): 199-214.

Szabó Mónika (2008): *A társadalmi nemekkel kapcsolatos dinamikus nézetrendszerek szociálpszichológiai vizsgálata: ideológiák és sztereotípiák, nemi tipizáltság és társas identitás*. PhD disszertáció. Budapest, ELTE.

Viki, G. Tendayi – Dominic Abrams (2002): But She Was Unfaithful: Benevolent Sexism and Reactions to Rape Victims Who Violate Traditional Gender Role Expectations. *Sex Roles* 47(5-6): 289-293.

Willis, Gordon B. (1999): *Cognitive Interviewing. A „How To” Guide*. (kézirat) <<http://www.hkr.se/pagefiles/35002/gordonwillis.pdf>>